

Lekce 3

Text: Biret-Inggá dálle

Biret-Inggá dálus leat máŋga lanja. Doppe leat gievkkan, orrunlatnja, guokte gámmira, hivsset, feaskkir ja sávdni. Biret-Inggá čájeha dálu Máhtti. Soai guovlaba oadđinlatnjii. Doppe leat seaŋga, skáhpe, beaŋka ja unna beavdi.

Soai mannaba orrunlatnjii. Doppe leat Biret-Inggás televišuvdna, stereot, vilges girjehildu gos leat ollu girjjit ja unna čijat. Beavddi vuolde lea rukses láhtterátnu ja lása guoras náhkkesof'fá. Soai čuožžuba ja hállaba.

- Vulgego moai lávvardaga Ohcejohkii?
- Ean moai viša dohko gal vuolgit. Vulge baicce jávregáddái dolastallat.
- Na vulge dohko dalle. Vuššego gáfe doppe? Buvttángo gáffebáhka fárus?
- Ale buvttte. Mus leat gáfet.

Dalle čuodjá telefodna. Án'ne riŋge ja jearrá:

- Já doai leahppi gal dieppe. Vuolgibehttigo doai fitnat Ohcejogas?
- Ean moai vuolgge!
- Manin eahppi vuolgge? Maid doai dieppe dahkabeahhti guovttá?
- Ean moai veaje. Moai letne váiban.

Soai eaba vuolgge ja Án'ne duhtá dasa.

Soai smiehttaba vel guhká maid váldiba mielde. Áigi gollá. Eahket boahtá. Máhtte vuolga ruoktot.

Dny v týdnu

vuossárga – vuossárgga	/vue'ssarka – vue'ssaarkka/	pondělí
maŋŋebárga – maŋŋebárgga	/mâŋŋeparka – mâŋŋepaarkka/	úterý
gaskavahku – gaskavahku	/kâskavâhkuu – kâskavâhkuu/	středa
duorastat – duorastaga	/tue'rastah(t) – tue'rastâ.a/	čtvrtek
bearjadat – bearjadaga	/pěärjađah(t) – pěärjađâ.a/	pátek
lávvardat – lávvardaga	/laavvartah(t) – laavvartâ.a/	sobota
sotnabeaivi – sotnabeaivve	/sootnapěävjii – sootnapeä'jvve/	neděle

Jako příslovečné určení času "kdy" se použije genitiv:

Máhtte ii leat barggus lávvardaga.

Máhtte není v sobotu v práci.

Mun áiggun lohkat sámegiela vuossárgga.

Budu se učit sámsky v pondělí.

V západních dialektech se pondělí a úterý řekne jinak:

mánnodat – mánnodaga	/maannođah(t) – maannođâ.a/	pondělí
disttat – disttaga	/tii'stah(t) – tii'stâ.a/	úterý

Slovíčka

dállu – dálu	/taalluu – taaluu/	dům
máŋga	/maŋka/	mnoho, hodně
latnja – lanja	/lââtn ¹ a – lâân ¹ a/	pokož
orrunlatnja	/oorruunlââtn ¹ a/	olobývací pokoj
gámmir – gámmira	/käämmiir – käämmiira/	ložnice, komora
hivssset – hivssega	/hiivsseh(t) – hiivsse.a/	záchod
feaskkir – feaskára	/fiäskiir – feäskäära/	předsíň
sávdni – sávnni	/sävnii – säävnnii/	sauna
čájehit – čájehan	/čääjehtih(t) – čääjehtan/	vypadat; ukazovat
čájeha	/čääjehta/	Sg3p slovesa <i>čájehit</i>
guovlat – guovllan	/küěvlah(t) – kuovllaan/	nakouknout, kouknout se
oaddit – oadán	/uäđđiih(t) – uäđään/	spát
oadđinlatnja	/uäđđiinlââtn ¹ a/	ložnice
seanğa – seanğga	/sěaŋka – siäŋkka/	postel
skáhpe – skáhpe	/skáhpe – skäähpe/	skříň
beaŋka – beaŋkka	/p'ěaŋ ^h ka – p'iaŋhka/	lavice
televišuvdna – televišuvnna	/televišuvna – televišuuvnna/	televize
stereot	/stere.oh(t)/	stereopřehrávač
vielgat, #vilges	/viělkah(t) – vilkes/	bílý
girji – girjji	/kirjii – kiirjji/	kniha
girjjit	/kiirjjiih(t)/	PlNom slova <i>girji</i>
hildu – hildu	/hiltuu/	police
gos	/koos/	kde, odkud
ollu	/oolluu/	mnoho (+ PlNom!)
čikŋa – čiŋa	/čiikŋa – čiŋa/	šperk
čiŋat	/čiŋaah(t)/	PlNom slova <i>čikŋa</i>
Gen+vuolde	/vüělte/	pod, zpod
ruoksat, #rukkses	/rűěksah(t) – rukkses/	červený
láhtti – láhtti	/lähtti/	postel
rátnu – ránu	/raatnuu – raanuu/	gobelin
láhtterátnu	/lähtteraatnuu/	koberec
lássa – lása	/laassa – laasa/	sklo; okno
guoras	/kuoraas/	vedle, odvedle, u, od
náhkki – náhki	/nähkii – näähkii/	kůže
soffá – soffá	/soffää – sooffää/	pohovka, gauč
čuožžut – čuoččun	/čűěžčuu(t) – čuoččuun/	stát
viššat – višan	/viiššaah(t) – viišsaan/	být s to
baicce	/pââ'jhce/	namísto
járvi – jávrri	/jävrii – jävrrii/	jezero
gáddi – gátti	/kädtii – käättii/	břeh
dolastallat – dolastalan	/toolastállah(t) – toolastâlan/	rozdělat oheň
dalle	/tâlle/	tehdy; tedy

báhkka – báhka	/p'ahka – p'aahka/	balík
fárus	/faaruus/	s sebou
ale	/âle/	ne (SG2p Imper záp. slovesa)
jearrat – jearan	/jiarraah(t) – jiaraan/	ptát se
dieppe	/tieppe/	tam (kde jsi)
fitnat + Loc	/fiitnaah(t) – fiinaan/	jít
manin	/mâniin/	proč
guovttá	/kuovhtää/	ve dvou
veadjit – veaján	/viät't'iih(t) – viäjään/	být schopen; moci, zvládnout
váiban, #váiban	/vajpan/	unavený
duhtat – duđan	/tuuhtaah(t) – tuuđaan/	být spokojen
smiehttat – smiehtan	/smiěhtah(t) – smiehtaan/	přemýšlet
vel	/veel/	ještě
guhká	/kuuhkáä/	dlouho
mielde	/mīelte/	podle, s; s sebou
áigi – áiggi	/äjki – ääjkkii/	čas
gollat – *golan	/koollaah(t) – koolaan/	plynout, rozplývat se
ruoktot	/rűěktoh(t)/	domů

Mluvnice

A. Duál osobních zájmen

V sámštině je kromě jednotného a množného čísla též duál. Používá se, když mluvíme o dvou osobách. V takovém případě mají duálový tvar i osobní zájmena:

<i>moai</i>	/moä'j/	'my dva'
<i>doai</i>	/toä'j/	'vy dva'
<i>soai</i>	/soä'j/	'oni dva'

Duál je v případě osob povinný.

B. Narovnění diftongu

Narovnění diftongu je jednou z nejdůležitějších změn kmenových vokálů. Diftongy se narovňávají čili zkracují na jeden vokál v určitých tvarech:

ie > i	<i>čierrut</i> 'plakat'	<i>moai čirro</i> 'my dva pláčeme'
ea > e	<i>eallit</i> 'žít'	<i>moai elle</i> 'my dva žijeme'
uo > u	<i>vuolgit</i> 'odejít'	<i>moai vulge</i> 'my dva odcházíme'
oa > o	<i>goarrut</i> 'šít'	<i>moai gorro</i> 'my dva šijeme'

Motivací narovnění diftongů je vokalická skladba následující slabiky: narovnění se uskuteční před *e*, *o* nebo *ii*. Toto pravidlo má však výjimky. Pokud *e* nebo *o* vzniklo při kompozici na konci první části kompozita, k narovnění diftongu v první slabice nedojde (srov. lekcí 2) — *biergu* 'maso' + *mállí* 'polévka' > *biergomállí* 'vývar' (nikoli **birgomállí*). Výjimku tvoří také záporné tvary slovesa: *diehtit* 'vědět' > *in dieđe* 'nevím' (nikoli **in diđe*), atd.

C. Duálové tvary sloves

Také slovesa mají duál. U typu podléhajícímu střídání stupňů se duál tvoří následovně:

Du1p (*moai*): narovnění diftongu + silný stupeň + vokalická změna $a > e, i > e, u > o$

Du2p (*doai*): silný stupeň + koncovka *-beahtti*

Du3p (*soai*): silný stupeň + koncovka *-ba*

	<u>-at: <i>vuoš'sat</i> 'vařit'</u>	<u>-it: <i>vuolgit</i> 'odejít'</u>	<u>-ut: <i>doalvut</i> 'odnést'</u>
<i>moai</i>	<i>vuš'se</i>	<i>vulge</i>	<i>dolvo</i>
<i>doai</i>	<i>vuoš'sabeahtti</i>	<i>vuolgibeahtti</i>	<i>doalvubeahtti</i>
<i>soai</i>	<i>vuoš'saba</i>	<i>vuolgiba</i>	<i>doalvuba</i>

Sloveso *leat* a záporové sloveso mají duálové tvary částečně nepravidelné:

<i>moai...</i>	<i>letne</i>	<i>ean</i>
<i>doai...</i>	<i>leahppi</i>	<i>eahppi</i>
<i>soai...</i>	<i>leaba</i>	<i>eaba</i>

D. Illativ

Illativ má dvě základní funkce: vyjadřuje směr pohybu (kam, do čeho) a adresáta (jako dativ – komu):

<i>Án'ne manná gávpái.</i>	Án'ne jde do obchodu.
<i>Máhtte vuolga bargui.</i>	Máhtte jde do práce.
<i>Iŋgá njoarrá gáfe Máhttii.</i>	Iŋgá nalévá Máhttemu kávu.
<i>Atte girjji Iŋgái!</i>	Dej knihu Inze!

Koncovka illativu je *-i*. Illativ využívá vokalický kmen v silném stupni střídání. Koncový kmenový vokál se může změnit:

<i>-á: beze změny</i>	<i>Iŋgá</i>	> <i>Iŋgái</i> 'Inze'
<i>-u: beze změny</i>	<i>dállu</i> 'dům'	> <i>dállui</i> 'do domu'
<i>-a > -i-</i>	<i>biila</i> 'auto'	> <i>biilii</i> 'do auta'
<i>-i > -á-</i>	<i>gávpi</i> 'obchod'	> <i>gávpái</i> 'do obchodu'
<i>-e > -i-</i>	<i>skáhppe</i> 'skříň'	> <i>skáhppii</i> 'do skříně'
<i>-o > -u-</i>	<i>ruvdno</i> 'koruna (měna)'	> <i>ruvdnui</i> 'do koruny / za korunu'

Pokud má illativní tvar v druhé slabice *-ii*, narovná se diftong slabiky první (viz bod B). V případě illativu dochází k jednomu případu narovnění diftongu navíc: tuto změnu motivuje též *-ui* ve druhé slabice. Motivace je však omezena jen na illativ:

<i>giehta</i> 'ruka'	> <i>gihtii</i> 'do ruky'
<i>vuodja</i> 'máslo'	> <i>vudjii</i> 'do másla'
<i>nieida</i> 'dívka'	> <i>niidii</i> 'dívce'
<i>biel'lu</i> 'hodiny'	> <i>bil'lui</i> 'do hodin'

biergu ‘maso’ > *birgui* ‘do masa’

U některých nově přejatých slov (např. osobních jmen) ke změně *a* > *i* nedochází:

Piera > *Pierai* (nikoli **Pirii*)
Jovvna > *Jovvnai* (též je možné *Jovvnii*)
kafea ‘kavárna’ > *kafeai* (nikoli **kafeii*)

E. Ukazovací zájmena

V sámštině existuje pět ukazovacích zájmen:

		(odkazuje k něčemu, co...)
<i>dat</i>	‘to’	... není přítomné ani není vidět
<i>dát</i>	‘toto’	... je v bezprostřední blízkosti mluvčího
<i>diet</i>	‘tamto (u tebe)’	... je v bezprostřední blízkosti adresáta
<i>duot</i>	‘tamto (támhle)’	... je v blízkosti, ovšem nikoli bezprostředně u žádného zúčastníků rozmluvy
<i>dot</i>	‘támhleto (tam)’	... je vidět v dálce

Pádové tvary ukazovacích zájmen jsou následující:

SgNom	<i>dat</i>	<i>dát</i>	<i>diet</i>	<i>duot</i>	<i>dot</i>
SgGen	<i>dan</i>	<i>dán</i>	<i>dien</i>	<i>duon</i>	<i>don</i>
SgLok	<i>das</i>	<i>dás</i>	<i>dies</i>	<i>duos</i>	<i>dos</i>
SgIll	<i>dasa</i>	<i>dása</i>	<i>diesa</i>	<i>duosa</i>	<i>dosa</i>

Pro vyjádření pozice (vlastně jde částečně o příslovce) se používají tvary vyňaté z pravidelné flexe:

zde, tam, odsud, odtamtud	<i>doppe</i>	<i>dáppe</i>	<i>dieppe</i>	<i>duoppe</i>	<i>doppe</i>
dtto (přesněji určené)	<i>dakko</i>	<i>dákko</i>	<i>diekko</i>	<i>duokko</i>	—
sem, tam	<i>dohko</i>	<i>deike</i>	<i>diehko</i>	<i>duohko</i>	<i>dohko</i>

Všimni si rozdílů ve výslovnost: *doppe* /*too'ppe*/ ‘tam’ vs. *doppe* /*tooppe*/ ‘tam (v dálce)’
dohko /*tohko*/ ‘tam’ vs. *dohko* /*toohko*/ ‘tam (do dálky)’

F. Další případy gradace

F.1. Skupiny konsonantů, z nichž první je *s*, *š* nebo *t* (III – II)

sk	skk	goaski – goaskki	/kõaşkii – kuâskii/	teta (starší sestra matky)
sm	smm	bisma – bisma	/pisma – piisma/	biskup
st	stt	astat – asttan	/âstah(t) – ââstaan/	stihnout, mít čas
šk	škk	reaškit – reaškkán	/rěáškit – riáškáän/	krákat
šm	šmm	šušmi – šušmmi	/šušmii – šuušmii/	pata
šp	špp	rušpi – rušppi	/rušpi – ruušpii/	mrkev
tk	tkk	mátki – mátkki	/mätkii – määtkii/	cesta
tm	tmm	fátmi – fátmmi	/fätmii – fäätmii/	klín, oběti

F.2. Skupina konsonantů *v/j/l* + nasála (III – II)

ibm	imm	áibmu – áimmu	/ajmuu – aajmmuu/	vzduch
idn	inn	suoidni – suoidni	/süejnii – suojnii/	seno, tráva
igŋ	iŋŋ	vuoiŋŋa – vuoiŋŋa	/vüejŋa – vuojŋŋa/	duch, dech
lbn	lmm	čalbmi – čalmmi	/čâlmii – čââlmmii/	oko
ldn	lnn	suoldni – suolnni	/süelnii – suolnnii/	rosa
lgŋ	lŋŋ	algŋa – alŋŋa	/âlŋa – ââlŋŋa/	dáseň
vdn	vnn	sávdni – sávnni	/sävnnii – säävnnii/	sauna
vdnj	vnnj	lavdnji – lavnnji	/lâvn ¹ ii - lââvn ¹ n ¹ ii/	rašelina, drn

F.3. Skupina konsonantů *r* + nasála (III – II)

rbm	rpm	čorbma – čorpmma	/čorma – čoorpmma/	pěst
rdn	rtn	bárdni – bártni	/párnii – päärtinii/	chlapec
rdnj	rtnj	skurdnji – skurtnji	/skurn ¹ ii – skuurtn ¹ ii/	neohrabanec
rgŋ	rŋŋ	goargŋut – goarkŋun	/kõärŋuuh(t) – kuarkŋuun/	jít proti proudu

F.4. Skupina konsonantů *s* prvním *k* (III – II)

kc	vcc	gakcut – gavccun	/kâkcuuh(t) – kââvhcuun/	lézt
kč	včč	čakča – čavčča	/čâkča – čââvhča/	podzim
ks	vss	uksa – uvssa	/uksa – uuvssa/	dveře
kst	vstt	teaksta – teavstta	/t'ěaksta – t'ïävstta/	text
kt	vtt	okta – ovtta	/okta – oovhta/	jeden

F.5. Skupina tří konsonantů (III – II)

isk	iskk	Duiska – Duiskka	/t'ujksa – t'uujksa/	Němec, Německo
ist	istt	máistit – máisttán	/mäjstiih(t) – määjstään/	ochutnat
mšk	mškk	limški – limškki	/limškii – liimškii/	hadr
nst	nstt	goansta – goanstta	/k'õänsta – k'uansta/	um
rst	rstt	Girste – Girstte	/k'irste – k'iirste/	os. jméno
stm	stmmástmá	ástmmá	/ästmää – äästmää/	astma
vsk	vskk	hávski – hávskki	/hävskii – häävskii/	veselý, příjemný
vst	vstt	návstu – návsttu	/navstuu – naavstuu/	kůlna

F.6. Palatála /t¹t¹/ (II – I)

dj	j	vuodjit – vuoján	/vuot ¹ t ¹ iih(t) – vuojään/	jet, řídit
----	---	------------------	---	------------

Cvičení.

1. Následující slovesa vyčasuj v singuláru a duálu včetně záporu:

buktit 'přinést'

dolastallat 'rozdělat oheň' *rahpat* 'otevřít'

<i>čuožžut</i> ‘postavit se’	<i>guovlat</i> ‘vykouknout, juknout’	<i>smiehttat</i> ‘přemýšlet’
<i>dadjat</i> ‘říct’	<i>jearrat</i> ‘ptát se’	<i>veadjit</i> ‘moci’
<i>diehtit</i> ‘vědět, znát’	<i>njoarrat</i> ‘lít’	<i>vuodjit</i> ‘jet’
<i>doaivut</i> ‘doufat’	<i>oahppat</i> ‘učit se’	<i>vuordit</i> ‘čekat’

2. V Brně (z.B.) tě v sobotu navštíví přítel. Co budete spolu v kterou denní dobu dělat? Vytvoř rozvrh dne dle následující škály. Použij celé věty:

10:00

–

12:00

–

14:00

–

17:00

–

20:00

–

22:00

–

3. Ve dvojicích se navzájem vyptávejte na plány na sobotu tak, jako byste plánovali společné aktivity (predikát tedy v duálu).

4. Z následujících slov vytvoř illativ:

<i>El'le</i>	<i>gohppa</i>	<i>seanga</i>	<i>sávdni</i>
<i>Sápmi</i>	<i>oabbá</i>	<i>soffá</i>	<i>hildu</i>
<i>skáhppe</i>	<i>stuollu</i>	<i>latnja</i>	<i>láhti</i>

5. Přelož:

Půjdeme my dva večer do sauny?

Vyrazíme si spolu do Laponska?

Dej knihu do police!

Nalej kávu do hrnku!

Nelij čaj na podlahu!
 Přines sestře chléb z obchodu!
 Odnese knihu El'le!
 Běž spát do postele!
 Půjdeme (my dva) se napít kávy do obýváku.
 Vydáme se teď na cestu do Utsjoki?

(Slova: *bidjat* – *bijan* ‘dát, uložit’; *ale!* ‘ne!’)

6. Popiš stručně svůj dům/byt. Zde jsou další možná slova:

<i>visti</i>	byt
<i>seal'lavisti</i>	společný byt
<i>ovttalanjat visti</i>	garsonka
<i>guovttelanjat visti</i>	dvoupokojový byt
<i>golmmalanjat visti</i>	třípokojový byt
<i>ráidodállu</i>	řadový dům
<i>geardedállu</i>	činžovní dům

Ivnnit. Barvy.

<i>čáhppat, #čáhppes</i>	černý
<i>vielgat, #vilges</i>	bílý
<i>ruškat, #ruškes</i>	hnědý
<i>ránis, #ránes</i>	šedý
<i>ruoksat, #rukses</i>	červený
<i>alit, # =</i>	modrý
<i>ruoná # =</i>	zelený
<i>fiskat, #fiskes</i>	žlutý
<i>oránša, # =</i>	oranžový
<i>fioleahтта, # =</i>	fialový
<i>girjjat, #girjás</i>	pestrý
<i>ivdnái, #ivdnás</i>	barevný

Man ivdnás X dus lea?

Jakou má barvu X, jež máš?

Man ivdnái du X lea?

Jakou barvu má tvé X?